

NA OKRAJ VZTAHU FILOSOFICKÉ ETIKY A PROFESNÍ ETIKY UČITELSTVÍ

Soňa Dorotíková

Ze tří proslavených Kantových otázek – Co můžeme vědět? Co máme činit? V co můžeme doufat? – je to otázka po směřování lidského jednání, která vystihuje význam a poslání etiky. Avšak i dnes, po více než tisíci letech, jež uplynuly od napsání Etiky Nikomachovy, se stále zdá, že jako teorie zůstává etika příliš vzdálena tvrdé realitě života, a proto je třeba hledat „méně teoretické“ cesty a způsoby, jak stanovit a racionálně zdůvodnit všeobecně uznávaná pravidla mravního chování.

Presvědčení, že víc než filosofickou etiku potřebují jednotlivé profese „etiku praktickou“ (často se silným akcentem na kazuistiku), ústí ve snahu formulovat konkrétní zásady platné v jednotlivých typech povolání. Tato orientace je přirozená a nese ji s sebou výkon každé profese. Má však i svá úskalí, jejichž příčiny jsou obecnější než jen etické a lze je objasnit pouze z filosofických východisk.

Distance filosofické etiky od partikulárních projevů historické i aktuální morálky není než zvláštním projevem vztahu obecného poznání k pestré jedinečnosti reálné mravní skutečnosti. Filosofická etika je a zůstává teoretickou reflexí jedné z dimenzí lidského konání. Její smysl je týž jako každé jiné nauky – být **projekcí** žádoucího a možného. Z tohoto pohledu není proto o nic méně praktickou než profesní etiky, je pouze **jínak** praktickou. Nevybavuje sice člověka konkrétními návody jak se chovat, ale tím, že mu umožňuje vyznat se v zákrutech a rozporuplnostech mravního konání, učí ho rozpoznávat mravní hodnoty a normy, odli-

šovat mravní deformace od skutečně hodnotného.

Samozřejmost, s jakou se oddělují kompetence filosofické etiky od kompetencí etiky praktické, nebere v úvahu provázanost obou etik. Uniká jí, že existuje cosi jako aplikace obecné etické teorie na potřeby konkrétního mravního jednání a každodenního myšlení. Hodnotová aplikace přitom není dedukce ani indoktrinace, pohyb rigidně směřující „dolů“, hodnotová aplikace je prioritně uznání **vztahu** mezi obecným poznáním a praktickým konáním a jako každý vztah je i ona určována oběma svými protipóly.

Profesní etiky a etické kodexy, jejichž normativní charakter je mimo jakoukoliv pochybnost, jsou ze své podstaty aplikovanými etikami, jejich usilování o konkretizaci představ o spravedlivém, odpovědném, odvážném, prostě o mravně žádoucím chování vychází jak z nároků příslušného povolání, tak z určité obecné představy o povaze spravedlnosti, čestnosti, odvážnosti. Problém je, že tato obecnost, která je údělem všech centrálních mravních principů, s nimiž se společnost vyznávající univerzální morálku běžně ztotožňuje, není obsahově jednoznačná. Lidé si tyto hodnoty mohou vykládat a také vykládají různě a žádná norma na úrovni jejich obecnosti tomu nedokáže zabránit. Jinak řečeno: čím obecnější postulát mravní hodnoty představují, tím jsou neurčitější a o to rozmanitější interpretaci připouštějí.

Je reálné předpokládat, že v případě profesních etik je uvedený rozpor překonatelný?

Že profesními etikami stanovená pravidla umožňují jednoznačná hodnocení uskutečněního jednání?

V tomto bodě se viditelně odkrývá spojitost mezi filosofickou a profesní etikou. Bez ohledu na různé způsoby, jimiž lze vyjádřit mravní zásady platné v určitých povoláních (kodexy jsou pouze jednou z možných forem), je charakter všech profesních etik deontologický, tj. jejich smysl a oprávněnost spočívají ve stanovení jasných a obsahově určitých pravidel chování. Nicméně, ani tato pravidla nemohou být jiná než obecná, i ona jsou tudíž vystavena nebezpečí selhání, plynoucího z konfrontace obecných požadavků s jedinečností našich činů. K povaze obecných hodnot přitom patří, že v sobě neobsahují žádný návod, jak mají být chápány, stejně jako z nich nevyplývá, proč jeden a týž čin má být hodnocen právě tak a ne jinak.

Na rozdíl od autorů *Mos docendi* nepovažujeme za kámen úrazu současného učitelství ani tak záměrnou distanci naukového vzdělání od etiky, k podstatě učitelského povolání odjakživa patřilo jeho sepětí s mravní (a nejen mravní!) výchovou. Spíš vnímáme bezradnost ve vztahu k hodnotové výchově a s autory sdílíme pochybnosti o takovém pojetí profesní učitelské etiky, která svou smysluplnost odvozuje především od souboru obecně formulovaných mravních zásad.

Problém je, že na mravních příkazech typu „bud' vůči žákům spravedlivý!“ nebo „zaujmej vůči nim otevřený a tolerantní postoj!“ se všichni shodnou, přesto však pro mravní rozhodování mohou v konkrétních případech znamenat jen velmi málo. A ještě méně znamenají pro otevřenost dilematických situací.

Z pozice filosofie je třeba jasně deklarovat: Úkolem filosofie není vytvářet žebříčky hodnot, tím méně formulovat zásady jakékoliv profesní etiky, tedy i učitelské. Filosofická etika však může k tomuto cíli přispět

svou analýzou povahy a původu etických hodnot a norem, rozkrytím problematiky mravního hodnocení a rozhodování, odhalením specifičnosti mravního vědomí, v prvé řadě myšlení a citění, vůle jednat mravně.

Pro mravní výchovu z toho plyne, že nemůže být omezoována na učení o všelidských hodnotách a normách, že podstatně větší význam má pojmát ji jako sledování cest vedoucích k probuzení a rozvíjení subjektivního smyslu pro mravní bohatost a mravní složitost každodenního života. Prostor pro takovou výchovu skýtá veškerá výchovná činnost, přičemž etická vzdělanost každého učitele, šíře jeho hodnotového vidění a znalost úskalí hodnotových rozhodování jsou tím, co spoluurčuje její úspěšnost. Tou je vyzrálé, vzdělané hodnotové vědomí, které je „zcela nadřazeno vědomí neprobuzenému, temnému, nejasnému – sice snad nejméně když jde o rozhodování a jednání, ale zcela jistě když jde o vnitřní postoj, kontakt s osobami a situacemi, když jde o účast na hojnosti hodnotového v životě a když jde o vnitřní mravní růst člověka“ (N. Hartmann).

K etické tematice a problémům se v minulosti vyjadřovaly a i dnes se vyjadřují snad všechny velké osobnosti filosofie a vědy. Nicméně ani etika není vyjmuta z působení epistemologických zákonitostí. Jako ve všech vědách i v ní každý nový směr jejího vývoje určovaly a určují nikoliv nahodilé či příležitostně vyslovené úvahy nebo jednotlivé myšlenky a výroky, ale koncepce, v nichž poznání dozrává podoby systematického vědění.

Ve filosofii 20. století jsou takovými nepřehlédnutelnými myslitelskými osobnostmi Max Scheler a Nikolai Hartmann, jejichž hodnotová etika vzniká ze snahy formulovat filosoficko-axiologické základy mravní výchovy. Lze si jen stěží představit, že by od nich mohla filosofie výchovy nadlouho odhlížet. Ať už z důvodů jakýchkoliv.